

УДК 330.837:334.722:338.43

Д. С. Парасій,
аспірант, кафедра бізнесу та управління персоналом,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-1107-3506>

DOI: 10.32702/2306-6792.2026.9.407

ІНСТИТУЦІЙНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ЕФЕКТИВНОСТІ РЕСУРСОВИКОРИСТАННЯ В АГРАРНОМУ ПІДПРИЄМНИЦТВІ УКРАЇНИ

D. Parasi,
Postgraduate student,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

INSTITUTIONAL DETERMINANTS OF RESOURCE USE EFFICIENCY IN AGRICULTURAL ENTREPRENEURSHIP IN UKRAINE

Стаття присвячена дослідженню інституційних детермінант ефективності ресурсовикористання в аграрному підприємстві України в умовах економічної невизначеності. Встановлено, що волатильність ринків, фрагментарність регуляторних реформ і вплив повномасштабного воєнного стану з 2022 р. сформували середовище, в якому ефективність аграрного виробництва визначається не лише технологічними, а й інституційними чинниками. На основі аналізу макроекономічних показників — індексів сільськогосподарської продукції та темпів змін факторіального доходу — виявлено нелінійну динаміку результативності аграрного підприємства та ідентифіковано ключові точки інституційних розривів. Розроблено авторську систему коефіцієнтів (K1 — для галузей рослинництва, K2 — для галузей тваринництва) як індикаторів структурної адаптації та концентрації виробничого потенціалу галузей аграрного підприємства, концептуально споріднених з підходом Partial Factor Productivity, однак не тотожних йому. Розраховано значення коефіцієнтів за 2015—2024 рр. та здійснено їх інституційну інтерпретацію. Показано, що динаміка K1 і K2 відображає не технологічний прогрес, а поведінкові реакції підприємницьких структур на зміни інституційного середовища: інституційно зумовлену концентрацію виробництва в рослинництві, інституційний відбір у молочному тваринництві та інституційну стійкість у свинарстві. Зроблено висновок, що запропоновані індикатори можуть застосовуватися як інструмент моніторингу структурних змін виробничого потенціалу на макро— та мезорівні.

The article examines the institutional determinants of resource use efficiency in agricultural entrepreneurship in Ukraine under conditions of prolonged economic uncertainty. Market volatility, fragmented regulatory reforms, the introduction of the agricultural land market, and the impact of full-scale war since 2022 have created an environment in which the effectiveness of agricultural production is shaped not only by technological factors but also by the institutional context in which entrepreneurial decisions are made. A key feature of this environment is the growing gap between formal institutional changes and the informal practices of economic actors, which generates specific behavioural patterns that standard productivity indicators fail to capture.

Based on an analysis of macroeconomic indicators — agricultural output indices and rates of change in factor income and net profit — a nonlinear pattern of performance in agricultural entrepreneurship is identified across the period 2015–2024. The sharpest decline occurred in 2022, when factor income fell by 26.8% and net profit by 30.4%, reflecting not only reduced output volumes but also a sharp rise in transaction costs driven by institutional disruption. The partial recovery in 2023 proved asymmetric, with income recovering faster than profit, which points to growing costs of structural adaptation.

The paper develops an original system of coefficients — K1 for crop production and K2 for livestock production — as indicators of structural adaptation and concentration of productive potential in agricultural entrepreneurship sectors. Conceptually related to the Partial Factor Productivity approach, the coefficients are not intended as its direct replication but rather as purpose-built analytical tools for measuring institutionally driven structural change. The coefficients are calculated for the period 2015—2024 and interpreted through an institutional lens. The dynamics of K1 and K2 are shown to reflect not technological progress but the behavioural responses of entrepreneurial structures to changes in the institutional environment: forced concentration of production in crop farming as less productive land is withdrawn from cultivation, institutional selection in dairy livestock as smaller low-productivity households exit the market, and institutional resilience in pig farming owing to its historically high concentration in large enterprises. The study concludes that the proposed indicators of structural adaptation and concentration of productive potential can serve as a monitoring tool for structural change in agricultural production at the macro and meso levels, contributing to the methodological apparatus of institutional analysis of agricultural entrepreneurship.

Ключові слова: аграрне підприємництво, інституційне середовище, ефективність ресурсовикористання, економічна невизначеність, часткова факторна продуктивність, інституційна адаптація, коефіцієнт ефективності.

Key words: agricultural entrepreneurship, institutional environment, resource use efficiency, economic uncertainty, partial factor productivity, institutional adaptation, efficiency coefficient.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Практика відтворення аграрного підприємництва як вагової складової аграрної економіки України є процесом, який потребує прийняття багатоаспектних управлінських рішень, відображає концептуальні засади інституціоналізму та формування сучасних інституційних структур у межах "інституційної архітектури", віднаходить макроекономічні вияви у функціонуванні суб'єктів аграрного господарювання. Аграрне підприємництво функціонує в умовах, де невизначеність набула рис постійної характеристики середовища: волатильність ринків, нестабільність регуляторного поля, фрагментарність інституційних змін і воєнний чинник (особливо з 2022 р.) сформували ситуацію, в якій ефективність використання ресурсів визначається не лише технологічними, а й інституційними детермінантами.

Формальні інституційні зміни — зокрема регуляторні реформи і запровадження ринку земель — не супроводжуються синхронною трансформацією неформальних практик,

що склалися. Утворюється розрив між правилами і реальною поведінкою суб'єктів господарювання, який впливає не лише на поточні рішення, а й на довгострокові траєкторії розвитку підприємств. Водночас більшість підходів до оцінювання ефективності ресурсовикористання зберігають технократичний характер і не враховують інституційного контексту, що стримує як наукове розуміння процесів, так і прикладне обґрунтування управлінських рішень.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичну основу дослідження інституційних детермінант аграрного розвитку закладено у працях Д. Норта, який трактує інституції як систему формальних правил і неформальних обмежень, що структурують економічну взаємодію [1]. О. Вільямсон розвинув цей підхід через концепцію трансакційних витрат, показавши, що ефективність господарювання визначається не лише виробничою функцією, а й організаційними правилами середовища [2]. Природа невизначеності як чинника підприємницької поведінки фундаментально опрацьована Ф. Найтом, який розмежував вимірний ри-

зик і справжню невизначеність — категорію, що не зводиться до статистичної імовірності [3]. Підприємницька реакція на таку невизначеність концептуалізована у працях Й. Шумпетера [4] та І. Кірцнера [5], зокрема перший описав підприємця як носія інновації, другий — як суб'єкта, що виявляє і реалізує можливості в умовах неповноти інформації. Сучасне переосмислення теорії Найта стосовно підприємництва здійснено Д. Одрецем і М. Белітські, які показали, що невизначеність є специфічним ресурсом підприємницької активності [6].

Методологію вимірювання продуктивності і ефективності в сільському господарстві систематизовано у Керівництві FAO, де часткова факторна продуктивність (Partial Factor Productivity, PFP) розглядається як базовий інструмент галузевого аналізу [7]. Інноваційний вимір аграрного розвитку відстежується через систему індикаторів Глобального інноваційного індексу WIPO, що охоплює параметр "наявні ресурси — досягнуті результати" [8]. Серед вітчизняних дослідників вагомий внесок у розуміння інституційних трансформацій аграрної системи здійснено Ю. Лопатинським, який обґрунтував синергетичні складові інституціональної трансформації аграрної системи та показав, що взаємодія формальних і неформальних інституцій породжує якісно нові ефекти, що не зводяться до суми окремих змін [9]. Роль інституційного середовища у забезпеченні сталого розвитку сімейних форм господарювання та їх соціально-економічного потенціалу досліджено у працях Ю. Лопатинського, О. Шпикуляка та співавторів [10]. Механізми організаційно-економічної адаптації малих аграрних підприємств до інституційних змін в умовах воєнного стану розкрито у дослідженні [11], що підтверджує актуальність інституційного підходу до аналізу ефективності аграрного підприємництва саме в сучасних умовах.

Попри значний науковий доробок, питання комплексного оцінювання ефективності ресурсовикористання з урахуванням інституційних детермінант залишається недостатньо розробленим. Зокрема, відсутній інструментарій, який дозволяв би вимірювати галузеву ефективність не в ізоляції від інституційного контексту, а саме через нього.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є розроблення та апробація системи індикаторів структурної адаптації та концентрації виробни-

чого потенціалу галузей аграрного підприємництва України, що враховують інституційні детермінанти виробничої динаміки в умовах економічної невизначеності, а також інституційна інтерпретація отриманих результатів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для оцінювання результативності розвитку вітчизняного аграрного підприємництва застосовано методичний підхід, що поєднує кількісні показники динаміки аграрного розвитку (для оцінювання рівня досягнення визначених цілей у відповідних сферах аграрного господарювання) та якісні проєкції відповідних функціональних процесів аграрної галузі, що відображають ринкове позиціонування вітчизняного аграрного бізнесу. Зазначений підхід дозволяє аналізувати поточні тенденції й оцінювати результативність розвитку вітчизняного аграрного підприємництва за означеними індикативними показниками протягом окремого статистичного періоду з урахуванням аналітичних прогнозів, тенденцій аграрних ринкових змін й актуального бачення подальших подій в умовах економічної невизначеності.

Першим оціночним індикативним параметром обрано індекс сільськогосподарської продукції, що характеризує рівень змін фізичного обсягу виробництва в постійних цінах 2021 р. Для цього відображено зазначений статистичний показник відповідно до постійних цін реалізації 2021 р. на всі види сільськогосподарської продукції в Україні загалом і в регіональному аспекті — на прикладі Чернівецької області за статистичні періоди 2015 р. та 2018—2024 рр. (табл. 1).

Індекси сільськогосподарської продукції України та Чернівецької області демонструють значні коливання. Аналіз динаміки відображає зміни у кількісних параметрах фізичного обсягу товарної продукції та у процесах, що відбуваються в аграрному секторі. Для оціночного порівняння обрано 2015 та 2018 рр. як відправні точки економічних подій. 2015 р. відображає спад після кризового 2014 р.: падіння обсягів

Таблиця 1. Індекси сільськогосподарської продукції України та Чернівецької області (у постійних цінах 2021 р.; % до попереднього року)

	2015	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Україна	95,2	108,2	101,4	89,9	116,4	74,7	111,1	96,6
Чернівецька область	90,9	105,2	95,5	100,0	109,2	91,5	108,5	н/д

Джерело: складено за даними [12; 13].

виробництва через зростання вартості ресурсів, девальвацію гривні, нестабільність ринків. 2018 р. демонстрував стабілізацію і економічне зростання завдяки гарним врожаєм. Динаміка обсягів виробництва відображає актуальні зміни в бік зниження у 2019—2020 рр. та 2022 р., що пояснюється несприятливими погодними умовами, впливом пандемії Covid-19 та — найголовніше — наслідками повномасштабного воєнного стану.

Найбільшими змінами показника відзначається 2022 р., коли обсяги аграрного виробництва знизились на 25,3% порівняно з рекордним 2021 р. Зростання 2023 р. (+11,1%) є свідченням адаптивного потенціалу галузі, однак 2024 р. знову фіксує зниження (-3,4%), що підтверджує тривалий характер інституційної нестабільності. За інституційними ознаками, пояснення динаміки аграрного виробництва в актуальний до розгляду період відображає взаємозв'язок економіки з суспільним середовищем, уміння прийняття рішень в умовах дії різних за походженням ризиків і кризових явищ. Це формує нові економічні можливості з метою отримання позитивних результатів у підприємницькій активності, розширення раціональних підходів і виявлення нових перспектив у виробничій аграрній діяльності.

Важливим аналітичним виміром є фінансова результативність аграрного підприємства — факторіальний дохід і чистий поточний прибуток, що формуються через "економічні рахунки сільського господарства". Аналіз темпів змін зазначених показників виконано на основі розгляду їх динаміки щороку, починаючи з 2015 р. (табл. 2).

Варто зазначити суттєве зростання у 2018 р. і особливо у 2021 р. досліджуваних показників. У 2018 р. це пояснюється поєднанням вищих врожаїв, обсягів виробництва й ринкових цін. У 2021 р. суттєве зростання факторіального доходу майже на 56% та чистого поточного прибутку на 58% відображає результат сприятливої ринкової кон'юнктури, рекордних світових та внутрішніх цін на сільськогосподарську продукцію, відновлення експорту після пандемії. Помірне зниження 2019 р. (близько -3% та -7%) викликано поєднанням нестабільності погодних умов, зростання виробничих витрат і коливань валютних каналів.

Факторіальний дохід відображає чисту додану вартість галузі після вирахування амортизації та з урахуванням субсидій і податків на

виробництво, але до вирахування витрат на найману працю і капітал. Він виступає як макроіндикатор фінансової результативності галузі загалом — на відміну від чистого прибутку, який характеризує результат підприємницької діяльності після всіх витрат. Саме тому падіння факторіального доходу на 26,8% у 2022 р. — це системний сигнал, а не лише показник збитковості окремих підприємств.

Отже, показник 2021→2022 рр. принципово важливий: падіння факторіального доходу на 26,8% і чистого прибутку на 30,4% є найглибшим за весь аналізований ряд і відображає системний вплив повномасштабного вторгнення — не лише через скорочення виробництва, а й через різке зростання трансакційних витрат і поведінкової невизначеності суб'єктів господарювання. Часткове відновлення 2022→2023 рр. асиметричне: факторіальний дохід зростає на 10,2%, тоді як чистий прибуток — лише на 4,0%, що засвідчує зростання витрат, пов'язаних з адаптацією до нових умов господарювання. Це безпосереднє відображення інституційного розриву між зміненими правилами і реальними практиками.

Проаналізовані дані показників у підсумковому обґрунтуванні вказують на загальне зростання рентабельності сільського господарства з 2015 до 2021 рр. із помітними коливаннями та подальшим глибоким падінням, що відображає результативність розвитку аграрного підприємства через призму інституційних трансформацій.

Для поглибленого аналізу результативності аграрного підприємства в розрізі оцінювання ефективності використання ресурсів у галузях рослинництва і тваринництва розроблено авторську систему коефіцієнтів ефективності, що є модифікацією концепції часткової факторної продуктивності (Partial Factor Productivity, PFP), яка широко застосовується в аграрній економіці для оцінювання співвідно-

Таблиця 2. Аналіз темпів змін факторіального доходу та чистого поточного прибутку/змішаного доходу в аграрному секторі України (% до попереднього порівнюваного року)

Міжрічні зміни	Факторіальний дохід	Чистий поточний прибуток / змішаний дохід
2015→2018	+ 46,7	+ 34,9
2018→2019	- 3,1	- 7,0
2019→2020	+ 10,3	+ 10,4
2020→2021	+ 55,6	+ 58,4
2021→2022	- 26,8	- 30,4
2022→2023	+ 10,2	+ 4,0

Джерело: розраховано за даними [12; 14].

шення між отриманим результатом і витраченим ресурсом [7]. Класична формула PFP, як правило, враховує окремий вид ресурсу — земельні угіддя, трудові витрати або внесення добрив тощо. Запропонована модифікація відрізняється тим, що у знаменнику використано агрегований показник ресурсної забезпеченості виробництва, сформований на основі доступних статистичних даних і структури виробництва відповідних культур або видів тваринної продукції.

Така агрегація дозволяє вийти за межі однофакторного аналізу і отримати узагальнену оцінку ефективності використання виробничого потенціалу галузі. Це відповідає методологічним засадам інституційного підходу, за якого ефективність формується як результат взаємодії ресурсів, правил і практик господарювання, а не дії окремого чинника. Синергетичний ефект такої взаємодії — коли сукупний результат перевищує суму окремих складових — є характерною ознакою інституційно зрілого аграрного середовища [9]. Запропонований коефіцієнт у такому формулюванні та способі розрахунку не має прямого усталеного аналога в економічній термінології, що підтверджує його авторський характер. Покладений в основу коефіцієнтів принцип співвідношення "результат-ресурси" узгоджується з підходами міжнародної аграрної статистики, зокрема з методологією FAO [7] та параметрами інноваційного розвитку, що відстежуються Глобальним інноваційним індексом WIPO [8]. Запропоновані коефіцієнти не претендують на відтворення класичної моделі часткової факторної продуктивності у її вузькому значенні, а використовуються як авторські індикатори структурно-продуктивної адаптації галузей аграрного підприємництва в умовах інституційної невизначеності. У цьому контексті ефективність ресурсовикористання розглядається не лише як пряме співвідношення "результат-ресурси", а як інтегральна характеристика, що проявляється через структурні зрушення, концентрацію виробничого потенціалу та адаптивні реакції суб'єктів господарювання.

Коефіцієнт K_1 розроблено як авторський індикатор структурної адаптації та концентрації виробничого потенціалу галузі рослинництва. Він відображає співвідношення між урожайністю як показником продуктивності одиниці площі та загальним обсягом виробництва галузі, що дозволяє фіксувати зміни

у концентрації виробничого потенціалу в умовах інституційної невизначеності. Коефіцієнт може застосовуватись як інструмент моніторингу структурних зрушень у галузях рослинництва на макро- та мезорівні:

$$K_1 = \frac{Y}{B} \times 100 \quad (1),$$

де Y — урожайність сільськогосподарських культур, ц/га;

B — виробництво (валовий збір) сільськогосподарських культур, тис. т;

коефіцієнт 100 застосовано для масштабування з метою аналітичної зіставності показників.

Коефіцієнт K_2 розроблено як авторський індикатор структурної адаптації та концентрації виробничого потенціалу галузі тваринництва. Він відображає середню живу масу однієї реалізованої тварини у тоннах — інтегральний показник відгодівельного потенціалу галузі. На відміну від K_1 , де знаменником виступає загальний обсяг виробництва, K_2 будується на безпосередньому показнику продуктивності поголів'я, що робить його більш чутливим до структурних змін у тваринництві:

$$K_2 = \frac{M}{H} \quad (2),$$

де M — жива маса реалізованих тварин, тис. т;

H — кількість реалізованих тварин, тис. гол.

Показник дозволяє оцінити, наскільки ефективно використовується виробничий потенціал тваринництва незалежно від абсолютних обсягів поголів'я. Зростання K_2 за умов скорочення поголів'я засвідчує структурну концентрацію виробництва на продуктивніших господарствах — адаптивну поведінку підприємців в умовах інституційної нестабільності.

Результати розрахунку K_1 для основних культур рослинництва наведено у табл. 3. Отримані значення K_1 демонструють, наскільки змінюється концентрація виробничого потенціалу основних культур рослинництва в умовах динамічного інституційного середовища.

Таблиця 3. Динаміка індикаторів структурної адаптації та концентрації виробничого потенціалу галузі рослинництва (K_1)

Оціночні коефіцієнти	2015	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
K_1 зернових та зернобобових	0,068	0,068	0,065	0,065	0,063	0,084	0,091	0,090
K_1 соняшника	0,193	0,162	0,168	0,154	0,150	0,190	0,190	0,198
K_1 картоплі	0,774	0,758	0,764	0,754	0,779	0,830	0,826	0,951
K_1 овочевих культур	0,22	0,22	0,22	0,21	0,21	0,26	0,25	0,25

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [13; 15].

Для зернових та зернобобових культур протягом 2015—2021 рр. характерна тенденція до зниження концентрації виробничого потенціалу (0,068—0,063), що відображає довгострокові кліматичні та ресурсні обмеження. Різкий стрибок показника у 2022 р. до 0,084 засвідчує структурну адаптацію виробництва до умов воєнного часу, оптимізацію ресурсів та концентрацію на найбільш продуктивних площах. У 2023—2024 рр. коефіцієнт залишається на рівні 0,091 та 0,090 відповідно — суттєво вище за всі довоєнні значення. Для соняшника помірні коливання 2018—2020 рр. пояснюються сильними посухами у південних регіонах. Виразний стрибок K_1 картоплі у 2024 р. (0,951) при одночасному скороченні виробництва з 213,6 до 167,8 тис. т підтверджує механізм примусової інституційної адаптації: з ринку виходять неефективні господарства, тоді як ті, що залишилися, демонструють вищу ресурсну віддачу. Овочеві культури відрізняються відносно стабільною ресурсною віддачею з незначним підвищенням у 2022—2024 рр.

Результати розрахунку K_2 для основних видів тваринницької продукції наведено у табл. 4.

Таблиця 4. Динаміка індикаторів структурної адаптації та концентрації виробничого потенціалу галузі тваринництва (K_2)

Оціночні коефіцієнти	2015	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
K_2 виробництва молока (надій, кг / вироб., тис. т × 100)	0,44	0,49	0,51	0,55	0,59	0,66	0,74	0,79
K_2 виробництва м'яса ВРХ (тис. т / тис. гол.)	0,282	0,284	0,294	0,295	0,293	0,284	0,291	0,307
K_2 виробництва свинини (тис. т / тис. гол.)	0,123	0,120	0,121	0,123	0,122	0,121	0,122	0,123

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [13; 16].

Проведений аналіз динаміки коефіцієнта структурної адаптації для кожного із означених видів тваринної продукції засвідчує, що для виробництва молока характерна тенденція постійного зростання коефіцієнта ефективності протягом усього досліджуваного та розширеного аналітичного ряду — від 0,44 у 2015 р. до 0,79 у 2024 р. Це означає, що продуктивність великої рогатої худоби підвищувалась (надій на корову зріс із 4 644 кг у 2015 р. до 5 696 кг у 2024 р.), а витрати ресурсів на одиницю виробленого молока зменшувались, що сукупно відображає процеси модернізації молочного тваринництва. У складному 2022 р. ця тенденція зберіглась, оскільки менш ефективні господарства зменшили виробництво або вибули, а залишилися підприємства з вищою продуктивністю.

Тенденції м'ясного товарного виробництва, що оцінені за коефіцієнтами K_2 , розкри-

вають виразну галузеву динаміку. Коефіцієнт K_2 для ВРХ після падіння у 2022 р. (0,284 т/гол.) відновився у 2023 р. (0,291) і зріс до максимального значення за весь ряд — 0,307 у 2024 р. Це відображає концентрацію м'ясного скотарства при загальному скороченні поголів'я ВРХ з 3 884,0 тис. гол. у 2015 р. до 2 156,2 тис. гол. у 2024 р. Стабільність K_2 для свиней (0,120—0,123 т/гол. протягом усього аналізованого ряду) засвідчує протилежне: галузь, що традиційно сконцентрована у великих підприємствах із сталими практиками господарювання, демонструє найвищу інституційну стійкість і мінімальну чутливість до зовнішніх шоків.

Інституційний вимір динаміки коефіцієнтів є центральним для розуміння отриманих результатів. Як узагальнення щодо аналізу коефіцієнтів ефективності використання ресурсів у галузях рослинництва та тваринництва слід зазначити, що кожна із галузей має різну динаміку, структуру та переважаючі чинники впливу. Розраховані коефіцієнти K_1 і K_2 є індикаторами структурної адаптації та концентрації виробничого потенціалу галузей аграрного підприємництва, що відображають поведінкові реакції підприємств на зміни інституційного середовища. Вони фіксують структурні адаптації, спричинені регуляторними реформами, зміною умов землекористування та впливом воєнного стану, виступаючи аналітичними індикаторами інституційної динаміки.

Динаміка K_1 у рослинництві виявляє характерний ефект: стрибок показника у 2022—2023 рр. пояснюється не підвищенням агротехнологічного рівня, а вимушеним виведенням з обробітку найменш продуктивних площ внаслідок бойових дій та окупації. Концентрація виробництва на найкращих угіддях підвищила середній коефіцієнт, однак це прояв інституційної адаптації, а не ринкової оптимізації.

Динаміка K_2 у тваринництві розкриває ще виразніший механізм. Безперервне зростання коефіцієнта для молочного виробництва (0,44 у 2015 р. до 0,79 у 2024 р.) відбувається на тлі скорочення поголів'я корів майже вдвічі — з 2 262,7 тис. гол. у 2015 р. до 1 262,9 тис. гол. у 2024 р. Це означає, що з ринку поступово виходять дрібні господарства населення з нижчою продуктивністю, тоді як під-

приємницькі структури з вищим технологічним рівнем зберігають і нарощують надої. Відбувається інституційний відбір — не через конкурентний тиск, а під впливом накопичення регуляторних, фінансових і воєнних обмежень. Свинарство, як засвідчено вище, вирізняється найвищою інституційною стійкістю серед усіх аналізованих галузей завдяки первинній концентрації у великих підприємствах.

Отже, K_1 і K_2 дозволяють інтерпретувати ресурсну ефективність аграрного виробництва крізь призму інституційних змін — як результат адаптивної поведінки підприємців в умовах нестабільного середовища, а не лише як технологічний або кліматичний ефект.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки.

По-перше, динаміка макроекономічних показників аграрного підприємництва України відображає стійку нелінійність, зумовлену не лише ринковими та кліматичними, а й інституційними детермінантами. Падіння факторіального доходу на 26,8% і чистого прибутку на 30,4% у 2022 р. є наслідком не лише скорочення виробництва, а й різкого зростання транзакційних витрат, зумовлених зміною інституційного середовища воєнного часу. Асиметричне відновлення 2022?2023 рр. (дохід +10,2%, прибуток лише +4,0%) відображає зростання витрат структурної адаптації.

По-друге, розроблена система коефіцієнтів K_1 і K_2 є авторськими індикаторами структурної адаптації та концентрації виробничого потенціалу галузей аграрного підприємництва, концептуально спорідненими з підходом Partial Factor Productivity, однак не претендують на його відтворення у вузькому значенні. Пропоновані коефіцієнти дозволяють здійснювати порівняльний моніторинг структурних змін виробничого потенціалу на макро- та мезорівні та виявляти механізми адаптації галузі в умовах інституційної невизначеності.

По-третє, динаміка індикаторів структурної адаптації та концентрації виробничого потенціалу (K_1 і K_2) виявляє три якісно різні типи галузевої адаптації: інституційно зумовлена концентрація в рослинництві (K_1 зростає через вибуття неефективних площ);

інституційний відбір у молочному тваринництві (K_2 зростає через концентрацію на ефективніших підприємствах при скороченні поголів'я); інституційна стійкість у свинарстві (K_2 стабільний завдяки первинній концентрації галузі). Кожен із цих типів є специфічною відповіддю на інституційну невизначеність, а не результатом технологічного прогресу.

Перспективами подальших досліджень є емпіричне тестування зв'язку між значеннями коефіцієнтів і характеристиками інституційного середовища на регіональному рівні, а також розширення системи показників для охоплення підприємств різних організаційно-правових форм, зокрема сімейних і малих форм господарювання.

Література:

1. North D.C. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge University Press, Cambridge, UK, 1990. 152 p.
2. Williamson O.E. The Economic Institutions of Capitalism: Firms, Markets, Relational Contracting. Free Press, New York, USA, 1985. 450 p.
3. Knight F.H. Risk, Uncertainty and Profit. Houghton Mifflin, Boston, USA, 1921. 381 p.
4. Schumpeter J.A. The Theory of Economic Development. Harvard University Press, Cambridge, USA, 1934. 255 p.
5. Kirzner I.M. Competition and Entrepreneurship. University of Chicago Press, Chicago, USA, 1973. 246 p.
6. Audretsch D.B., Belitski M. Frank Knight, uncertainty and knowledge spillover entrepreneurship. Journal of Institutional Economics. 2021. Vol. 18, No. 2. P. 297—312. DOI: 10.1017/S1744-137421000527.
7. Cachia F. Guidelines for the measurement of productivity and efficiency in agriculture. FAO / Global Strategy to improve Agricultural and Rural Statistics, Rome, Italy, 2018. URL: <https://openknowledge.fao.org> (дата звернення: 01.04.2026).
8. WIPO. Global Innovation Index 2023: Innovation in the face of uncertainty. World Intellectual Property Organization, Geneva, Switzerland, 2023. URL: https://www.wipo.int/global_innovation_index/en/2023/index (дата звернення: 01.04.2026).
9. Лопатинський Ю.М. Синергетичні складові інституціональної трансформації аграрної системи. Науковий вісник Чернівецького університету. Серія: Економіка. 2005. Вип. 233. С. 37—42.

10. Lopatynskyi Yu., Shpykuliak O., Kyfyak V., Shelenko D., Diuk A. Socio-economic role and institutional capacity of family farms in the implementation of the sustainable development goals. *Ekonomika APK*. 2023. Vol. 30, No. 3. P. 18—28. DOI: 10.32317/2221-1055.202303018.

11. Lopatynskyi Yu., Humeniuk M., Shpykuliak O., Shelenko D., Nemish D. Organisational and economic adaptation of small agricultural enterprises to institutional changes in wartime conditions. *Ekonomika APK*. 2025. Vol. 32, No. 1. P. 10—19. DOI: 10.32317/ekon.apk/1.2025.10.

12. Державна служба статистики України. Економічні рахунки сільського господарства (2011–2024). URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/sg/ersg/ersg_2024_ue.xlsx (дата звернення: 01.04.2026).

13. Державна служба статистики України. Індекси сільськогосподарської продукції (1991–2024). URL: <https://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 01.04.2026).

14. Державна служба статистики України. Сільське господарство України: статистичний збірник 2022. Держстат, Київ, 2024. URL: <https://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 01.04.2026).

15. Державна служба статистики України. Площі, валові збори та урожайність сільськогосподарських культур (2015–2024). URL: <https://stat.gov.ua> (дата звернення: 01.04.2026).

16. Державна служба статистики України. Виробництво продукції тваринництва, кількість сільськогосподарських тварин (1990–2024). URL: <https://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 01.04.2026).

References:

1. North, D.C. (1990), *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge University Press, Cambridge, UK.

2. Williamson, O.E. (1985), *The Economic Institutions of Capitalism: Firms, Markets, Relational Contracting*, Free Press, New York, USA.

3. Knight, F.H. (1921), *Risk, Uncertainty and Profit*, Houghton Mifflin, Boston, USA.

4. Schumpeter, J.A. (1934), *The Theory of Economic Development*, Harvard University Press, Cambridge, USA.

5. Kirzner, I.M. (1973), *Competition and Entrepreneurship*, University of Chicago Press, Chicago, USA.

6. Audretsch, D.B. and Belitski, M. (2021), "Frank Knight, uncertainty and knowledge spillover entrepreneurship", *Journal of Institutional*

Economics, vol. 18, no. 2, pp. 297—312. DOI: 10.1017/S1744137421000527.

7. Cachia, F. (2018), "Guidelines for the measurement of productivity and efficiency in agriculture", *Global Strategy to improve Agricultural and Rural Statistics*, FAO, available at: <https://openknowledge.fao.org> (Accessed 1 Apr. 2026).

8. WIPO (2023), "Global Innovation Index 2023: Innovation in the face of uncertainty", available at: https://www.wipo.int/global_innovation_index/en/2023/index (Accessed 1 Apr. 2026).

9. Lopatynskyi, Yu.M. (2005), "Synergetic components of institutional transformation of the agrarian system", *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu. Seriya: Ekonomika*, vol. 233, pp. 37—42.

10. Lopatynskyi, Yu., Shpykuliak, O., Kyfyak, V., Shelenko, D. and Diuk, A. (2023), "Socio-economic role and institutional capacity of family farms in the implementation of the sustainable development goals", *Ekonomika APK*, vol. 30, no. 3, pp. 18—28. DOI: 10.32317/2221-1055.202303018.

11. Lopatynskyi, Yu., Humeniuk, M., Shpykuliak, O., Shelenko, D. and Nemish, D. (2025), "Organisational and economic adaptation of small agricultural enterprises to institutional changes in wartime conditions", *Ekonomika APK*, vol. 32, no. 1, pp. 10—19. DOI: 10.32317/ekon.apk/1.2025.10.

12. State Statistics Service of Ukraine (2025), "Economic accounts of agriculture 2011—2024", available at: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/sg/ersg/ersg_2024_ue.xlsx (Accessed 1 Apr. 2026).

13. State Statistics Service of Ukraine (2025), "Indices of agricultural production 1991—2024", available at: <https://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 1 Apr. 2026).

14. State Statistics Service of Ukraine (2024), *Silske hospodarstvo Ukrainy [Agriculture of Ukraine 2022. Statistical yearbook]*, Derzhstat, Kyiv, Ukraine.

15. State Statistics Service of Ukraine (2025), "Areas, gross harvests and yields of agricultural crops 2015—2024", available at: <https://stat.gov.ua> (Accessed 1 Apr. 2026).

16. State Statistics Service of Ukraine (2025), "Production of livestock products, number of agricultural animals 1990–2024", available at: <https://ukrstat.gov.ua> (Accessed 1 Apr. 2026).

Отримано редакцією журналу / Received: 17.04.26

Професійно рецензовано / Revised: 29.04.26

Дата публікації / Published: 12.05.26